

Bizans'ı Kahpeleştirmek: Milli Mitoslar Işığında Bir Tarih Yazımı Eleştirisi ¹

Gökhan Toka

“... Ben senin kancık kelleni ödleğ
bedeninden ayırmaya geldim.”²

Başlangıçtaki alıntı 1971 yılında sinemaya uyarlanan ve başrolünü Cüneyt Arkın'ın üstlendiği *Battal Gâzî Destanı*'dandır. 1960'lı yıllardan itibaren Türk sinemasında birçok örneğine rastladığımız bu filmler hiç kuşku yoktur ki bir nesli etkisi altına almış hatta kendi dönemini de aşarak günümüzde dahi herhangi bir televizyon kanalında gösterime sunulduğu zaman neredeyse aynı ilgiyi görerek izlenmektedir. Elbette Battâl Gâzî'den hariç aslında bu tarz filmler ilk olarak Suat Yalaz ve Sezgin Burak'ın iki kurgu karakteri Tarkan ve Karaoğlan ile başlamıştır. Bu yazıda, değerleri asla tartışmaya açılmayacak olan bu ölümsüz karakterler ve filmlerin hangi amaçla yaratıldığı, Türk tarih yazımına olan etkileri ve en nihayetinde “Bizans'ın Kahpeleştirilmesi” üzerinde durulacaktır.

İslam öncesi Türk kültürüne ait değerlerin, yaşayış biçimlerinin, üretildiği yıllara göre oldukça iyi bir biçimde tasvir edildiği Tarkan serisi, M. Kemal Atatürk önderliğinde başlatılan Türk Tarih Tezi'nin sinemadaki karşılığıdır. Örneğin, Tarkan karakterine kim olduğu sorusu yöneltildiğinde vereceği tek cevap kuşkusuz hepimizin zihninde canlanan şu cümle olacaktır: “Ulusum, ulusların en büyüğüdür! Türk oğlu Türk'üm ben! Yüce başbuğumuz Attila'nın savaşçısıyım. İsmim Tarkan'dır!”³

Bir “ulus” ve “kimlik” oluşturarak, geleneği icat ederek izleyicilere Türk'ün savaşçılığını, bağımsızlığa olan düşkünlüğünü, aman dileyene kılıç çekilmeyeceğini öğretmeyi amaçlar her bir film. 1970'li yıllarda ise İslâm öncesi temaların yavaş yavaş terk edildiğine şahitlik ederiz nitekim Kara Murat'ın bir serisinde yine savaşçıya yöneltilen kimsin sorusu “bir Türk kadar iyi dövüşüyorsun”, ifadesinin ardından bu kez karşılığını şu şekilde bulur: “Türk ve Müslümanım, adım Kara Murat. Bir iş için Bizans'a gidiyorum.”⁴ Elbette film İslâm peygamberinin İstanbul hakkındaki hadis-i şerifiyle başlayacaktır. Peki tüm bunlar neyi ifade etmektedir? Sinema ve tarih ilişkisinin etkinliğini gözler önüne seren her bir film, kurgulanışlarında hangi kaynakları temel almış olabilir? Türk tarih yazımında kronik geleneğinin neredeyse bir devamı niteliğinde olan birçok tarih araştırması da belirtilen “ulus” ve “kimlik” oluşturma amacına hizmet eder. Osmanlıların erken tarihlerden itibaren Bizans hakkında yazdıkları kuşkusuz burada birincil kaynağı teşkil eder. Örneğin Oruç Beğ, Osman Gâzî döneminde Bursa tekfurunun

¹ **Atıf Şekli:** Toka, Gökhan. (2020, Mayıs 17). “Bizans'ı Kahpeleştirmek: Milli Mitoslar Işığında Bir Tarih Yazımı Eleştirisi”, *sosyalbilimler.org*, **Link:** <https://sosyalbilimler.org/bizansi-kahpelestirmek>

² *Battal Gâzî Destanı*, 1971. Yönetmen: Atıf Yılmaz, Senarist: Atıf Yılmaz, Ayşe Şasa Yılmaz.

³ *Tarkan Mars'ın Kılıcı*, 1969. Yönetmen: Tunç Başaran, Senarist: Sezgin Burak.

⁴ *Kara Murat Ölüm Emri*, 1974. Yönetmen: Natuk Baytan, Senarist: Fuat Özlüer, Erdoğan Tünaş, Rahmi Turan.

önderliğinde Osmanlılara karşı kurulan bir ittifaktan şöyle söz eder:

“Ve bu taraftan Bursa tekfuru ve Adranos tekfuru ve dahı Batnos tekfuru ve Kite tekfuru ittifâk itdiler kim, Türk’ün üzerine yürüyeler. Leşker cem idüp yürüdiler. Osman Gâzî dahı hâzır olan gâzîleri cem idüp hâzır oldılar. Hak ta’âlâya sığınup kâfir üzerine yürüdiler, Koyunhisâr’ı öninde buluşdılar. Azîm cenk itdiler. Gâyet kırgın oldı iki taraftan...” (Öztürk, 2008)

Oruc Beğ’in tasviri bundan sonra Osman’ın kardeşi Gündüz Alp’in ölmesiyle ve gömüldüğü yere “Türk mezarı” demesiyle devam eder. Burada diğer bir ilgi çekici nokta ise Gündüz Alp’in mezarının çevresinde üç kez at dolandırılmasıdır. Yani, Orta Asya gelenekleri devam etmektedir. Fakat burada asıl mesele yine Bizans’ın Osman Gâzî ve Alplerine karşı yaptığı sinsi ittifak ve bu ittifakın cezalandırılması üzerinedir. Osmanlı kroniklerinde yahut anonim metinlerde bu tarz anlatımlar oldukça fazladır. Bir örnek de merhum şeyh’ül müverrihin İncalcık Hoca ile Mevlûd Oğuz’un literatüre kazandırdığı anonim Gazavât-ı Sultan Murâd bin Mehemed Hân adlı eserde görülebilir.

Der Beyân-i Fitne-i Tekvûr-i İstanbul başlığının hemen altında yer alan ifadeler şöyle alıntılanabilir:

“Ez-in-cânib Istanbul Tekvuru dedikleri mel’ûn-i bî-dîn günlerde bir gün kendi kendiyile tefekkür edüb dedi kim,, bu Osman-oğlu kendi memleketine sığmayub gelüb Rumeli’ne kadem basub ... Ben kim bu Türk’ü Ungurus ile Leh ve Çeh ile tutuşturayım temâm Osman yoruldukta ben hâzır müheyyâ olub çıkayım ve Edrene’yi elinden alub...” (İncalcık & Oğuz, 1989)

Bu paragrafta anlatılmak istenenler gayet açıktır. Erken Osmanlı devrindeki Bizans İmparatorluğu’nun yine bir “kahpe” oyunu açığa çıkarılır. Bizans’ın emeli yine Osmanoğulları’nı Rumeli topraklarından atmak için diğer Balkan topluluklarını teyakkuza geçirmektir. “Mel’ûn-bî-dîn” ifadesi ise erken dönemlere daha sonradan eklenen bir ifadedir, aslında Osmanlılar, Bizanslı komşuları ile bu derece düşman ve geçimsiz değillerdir. Her iki siyasi teşekkül, bir şekilde sınır siyaseti güderek teritoryalarında hakimiyet kurmak istiyordu. Elbette dönemine göre bu yazım olması gerekeni ifade diyordu, nitekim Osmanlılar fetret travması sonrasında “Bizans keferesi” ile bir tür gazâ savaşına giriştiğini kanıtlamak zorundaydı. Anadolu’daki Selçuklu bakiyesi olan beylikler üzerindeki tahakkümü gerçekleştirmek için başvuru bu anlatımların daha önce de zikredildiği üzere birçok örneğine rastlanılabilir, yalnızca metne nereden baktığımız önemlidir.

Bizans ile Osmanlı arasındaki erken dönem ilişkilerinin “kahpe” kavramı üzerinden yürümediğine dair bir kanıt burada sunulabilir. 1402 Ankara Savaşı’ndan sonra Yıldırım’ın oğulları arasında başlayan taht mücadeleleri sırasında Süleyman Çelebi’nin isminin geçtiği bir vesika bu hususta oldukça aydınlatıcıdır. Süleyman Çelebi, kardeşlerine karşı elini güçlü tutabilmek için Venedik ve Bizans ile yaptığı 1403 tarihli anlaşma ile Selânik şehrini ve limanını Bizans’a teslim ettiğini resmen beyan etmiştir. Venediklilerce tutulan bir vesikadan bu anlaşmanın muhtevasına ilişkin şu alıntıyı yapmakta fayda vardır:

“Ben, Büyük Sultan Bâyezid’ in oğlu Sultan Süleyman (Musulman Zalabi), Greklerin büyük imparatoru, babam olan VII. Johannes Paleologus (Caloiani) ve büyük yerel idareler, Rodos Şövalyeleri, Venedik, Genova,

Sakız (Sio), Naxos (Nixia) ve onların Ege (Mar da Basso) ve Karadeniz'de (Mar Mazor) sahip olduğu yerlerin temsilcileri ile yemin ettik ve gerçek barışı akdettik. Greklerin babam olan İmparatoruna, Selanik, Kalamarya, Halkidikya ve Selanik Körfezinin sahil kısımlarını verdim.” (Dennis, 1967)

Antlaşma metninin açıkça gösterdiği gibi Osmanlılar ile Bizans ya da diğer “küffâr-ı hâksâr” olarak daha sonradan nitelendirilen güçlerle ittifak etmek, tercih edilebilen bir yol olabilir. Öyleyse Türk sinemasına ve elbette tarih yazımında kullanılan keskin, milliyetçi yorumlar ne derece geçerli olabilir? İnşa edilmek istenen Türk kimliği erken Cumhuriyet devrinden neredeyse günümüze kadar işte bu damarlar aracılığıyla sağlanmıştır. Sinema, tarih kitapları hatta tarih tezleri bu doğrultuda icra edilmiştir. Köken bulma uğraşları, Batı’dan ithal edilen ulus düşüncesinin vücut bulmasıyla tarih artık bir araç haline getirilir.

Nasıl haşhaş eroin müptelâlığının hammaddesiye, tarih de milliyetçi, etnik ya da fundamentalist ideolojilerin hammaddesidir. Geçmiş, bu ideolojilerin aslî ögesidir. Eğer amaca uygun bir geçmiş yoksa her zaman için yeniden icat edilebilir (Hobsbawm, 1999). Tarihi, nihaî zaferle sonuçlandırmak gereklidir. Çöküşler, kaybedilen savaşlar gibi bu gözlükten bakıldığında “olumsuz” sayılabilecek her türlü vaka, Çinli prenseslerde, Türklerin arasına sokulan nifak tohumlarında, büyücü Goşa’da, kahpe Bizans’ta aranmalıdır. Geçmiş ve tarih insanların, onları başkalarından farklı kılacak ve başkalarının karşısına koyacak ölçüde kendilerinin bilincinde olma çabasının izlerinin görüldüğü en geçerli alandır. Bu alanı dilediği gibi kullananlar ise elbette tarihçi olmayan, tarihi nihaî zaferle sonuçlanmasını istedikleri bir davayı desteklemek için kullanan birer siyaset insanıdır (Benda, 2017).

Sonuç olarak aslında topluma kendi tarihini hatırlatma girişimlerinin bir tezahürü olan hem görsel hem de yazınsal ürünler bir şekilde ortaya konur. Geçmiş olayları hatırlatanlar ve hatırladığını iddia eden topluluklar, o olayların olduğu sırada henüz mevcut bile değildir. Bir özne olarak ortaya çıkmaları, geçmişin yeniden ve yeniden yaratılmasına dayanmaktadır. Aslında olayların yaşandığı andaki etkisiyle bu olayların sonraki kuşaklar için taşıdığı önem arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Geçmişe ait miras, “hatırlatanlar” aracılığıyla kurgulanmaktadır (Trouillot, 2015).

Bu hususta toplumsal hafızayı tazelemek amacıyla tarihe başvuranların bir şeyi daha hatırlaması gerekmektedir. Tarih gerçekten şahit midir? Olmakta olan bir tarihle onun dilsel olarak mümkün kılınması arasında daima bir fark vardır. Hiçbir konuşma eylemi, hazırlanmasına, ortaya çıkmasına ve gerçekleşmesine yardım ettiği eylemin kendisi değildir (Koselleck, 2016). Yani, sayfalarca kaleme alınan tarih kitapları, tezleri Oruç Beğ’in ya da Aşıkpaşazâde’nin hangi şartlar altında Bizans’a kefare dediğini sorgulamaktan çok, bunu olumlar. Ya da anonim Gazavât metninde niçin Bizans’ın sinsice Balkan topluluklarını örgütleyip, yüce Âl-i Osmân’ı yıkmak istediğini yazmaz. Şüphesiz Osmanlı erken dönem siyasetinde kaydedilen olayların karşılıkları hiç de bulunmuyor değildir, satırların yanlış anlaşılması gerekir. Burada anlatılmak istenen mesele tarihin kurguyla harmanlanarak meydana gelen bir anlatı türü olduğudur.

İşte Polemon ile gayri ciddi dövüşen Battal Gazî en nihayetinde “hatırlatanlar” aracılığıyla konuşturulur: “*Hele davran Bizans Kargası!*”

Kaynakça

- Benda, Julien. (2017). *Aydınların İhaneti*, Çev. Cem Soydemir, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Dennis, G. T. (1967). *1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması*. *Orientalia Christiana Periodica*, XXXIII, 72-82.
- Hobsbawm , Eric J. (1999). *Tarih Üzerine*. Çev. Osman Akinhay, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- İnalçık, Halil, & Oğuz, Mevlüt. (1989). *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân: İzladi ve Varna Savaşları (1443–1444) Üzerinde Anonim Gazavâtname*. Ankara : TTK Yayınları.
- Koselleck , Reinhart. (2016). *Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatigi Üzerine Araştırmalar*. Çev. Atilla Dirim, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, Necdet. (2008). *Oruç Beğ Tarihi 1288-1502*. İstanbul : Çamlıca Yayınları.
- Trouillot , Michel-Rolph. (2015). *Geçmiş Susturmak: Tarihin Üretilmesi ve İktidar*, Çev. Ozan Zeybek. İstanbul: İthaki Yayınları.

Filmler

- Battal Gâzî Destânı*, 1971. Yönetmen: Atıf Yılmaz, Senarist: Atıf Yılmaz, Ayşe Şasa Yılmaz.
- Tarkan Mars'ın Kılıcı*, 1969. Yönetmen: Tunç Başaran, Senarist: Sezgin Burak.
- Kara Murat Ölüm Emri*, 1974. Yönetmen: Natuk Baytan, Senarist: Fuat Özlüer, Erdoğan Tünaş, Rahmi Turan.

Kayda Değer Akademik Metinler mottosuyla, 10 Ağustos 2015 tarihinde yayın hayatına başlayan sosyalbilimler.org, sosyal bilimler alanında çalışma yürüten her bireyin yararlanmasına veya katkı sunmasına açık akademik bir web sitesidir. Hakkında detaylı bilgi almak için [sosyalbilimler.org/hakkında](http://sosyalbilimler.org/hakkinda) sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube'da [@sosbilorg](https://www.facebook.com/sosbilorg) kullanıcı adıyla *Sosyal Bilimler*'i takip edebilirsiniz.

sosyalbilimler.org/abonelik sayfasından e-bülten aboneliği olarak, her pazar günü, o hafta içinde sosyalbilimler.org'da yayımlanan çalışmaların tamamını size gönderilecek bir e-posta ile alabilirsiniz.

Aynı zamanda yayımlanan çalışmaların size WhatsApp üzerinden gönderilmesini talep ederseniz sosyalbilimler.org/whatsapp linki üzerinden "Sosyal Bilimler WhatsApp Grubu"na katılabilirsiniz.